Szörényi András
Válasz Kiss J. László és Tálas Péter opponensi véleményére

Mindenekelőtt szeretném megköszönni mindkét opponens lényeglátó, szigorú, ugyanakkor építő kritikáját. Az alábbiakban reflektálok kritikai észrevételeikre, amelyek többségét elfogadom.

Azon véleményének mindkét opponens hangot adott, hogy az elméleti megközelítést elfogadhatónak tartják, ugyanakkor a nemzetközi rendszer államközpontú jellegének fennmaradásából kiindulva mégis a realista-neorealista elméletet tartják meghatározónak, illetve a konstruktivista perspektívát explicitebb kibontásra érdemesnek. Amint azt az értekezés első hipotézisének cáfolata mutatja, magam is arra a megállapításra jutottam, hogy az államok dominanciája nem szűnt meg. Egyetértek azzal, hogy az államok viszonya átalakul, és egyes regionális nagyhatalmak – pl. Kína, Oroszország – szerepe növekszik, de azt gondolom, a nem állami szereplők befolyásának változására csak igen kis mértékben van hatással az államok egymáshoz viszonyított pozíciója. A kutatási kérdés szempontjából, vagyis a nem állami szereplők befolyásának vizsgálata szempontjából pedig az új középkor elméletét tartottam, és tartom a legjobb kiindulási pontnak.

Kritikaként fogalmazódott meg, hogy nem készítettem még hozzávetőleges leltárt sem arról, hogy kiket tekintek nem állami szereplőknek. Amint a disszertációban is jeleztem, a nem állami szereplők körébe sorolom a nem kormányzati szervezeteket, az érdekvédelmi szervezeteket, az érdekképviseleti hálózatokat, a multinacionális vállalatokat, transznacionális kereskedelmi vállalatokat, a pénzügyi alapokat, a békemozgalmakat, a szeparatista mozgalmakat, a terrorista szervezeteket, a magán biztonsági cégeket, a kutatóintézeteket és a média bizonyos szereplőit. Leltár készítését két okból nem tartottam szükségesnek: egyrészt, mivel azt feltételeztem, hogy a nem állami szereplők köre folyamatosan bővül, így egy pillanatnyi felvételt tükröző leltárnál többet mondó a számukra vonatkozó tendencia elemzése. Másrészt arra kívántam helyezni a hangsúlyt, hogy a nemzetközi rendszer jellemzői, illetve a nem állami szereplők képességei hogyan változnak. Véleményem szerint ugyanis utóbbiak határozzák meg a 21. században az aktorok közötti viszony alakulását. Elfogadom azt az észrevételt is, mely szerint a „nem állami” meghatározásakor nem lehet eltekinteni az államtól.

A nem állami szereplők számának és interakcióinak változására vonatkozó kvantitatív elemzést (7. fejezet) mindkét opponens szerencsésebbnek tartotta volna a disszertáció elején elvégezni. A disszertáció struktúráját és az említett fejezet alapján levonható következtetéseket újragondolva teljes mértékben egyetértek az opponensek véleményével.

A nem állami szereplők számának változása mellett, kritikai észrevétel tárgyává vált megítélésük módosulásának időbeli szakaszolása is. Az opponensi véleménnyel, amely

szerint az 1970-es évek románcának valójában csak 9/11, illetve 2008 után lett vége, részben értek egyet. Azt gondolom, hogy a negatív tapasztalatok látványos manifesztálódása valóban a 2000-es évekre tehető, de az oda vezető okok már az 1990-es évek strukturális változásaiban fellelhetők. A disszertációban ezekre a rendszer szintű változásokra kívántam utalni – ezek szerint nem kellő egyértelműséggel.

A történeti aszinkronitás nem megfelelő figyelembevételére vonatkozó megállapítással csak részben tudok egyetérteni. Valóban fontos különbséget tenni a fejlett és jól kiépült állami struktúrákkal rendelkező, illetve az ilyen állami struktúrákkal nem rendelkező országok között. A nem állami szereplők befolyása eltérő ezekben az esetekben, és amint a disszertációban is bemutatásra került, államilag ellenőrzött belső működési struktúra esetén az intézményekhez való hozzáférés ugyan nehéz – mint például az opponensi véleményben hivatkozott Orosz-, illetve Törökország – de hozzáférés esetén jelentős befolyásra tehetnek szert a nem állami szereplők. Bizonyos történelmi periódusokban a hozzáférés változhat is, ahogyan az állami struktúrák maguk is változnak.

A konkrét példákra vonatkozó mikroelemzés elmaradása tudatos választás. A nem állami szereplőkkel – és elsősorban az NGO-kkal – foglalkozó elemzések nagy része esettanulmány, ami vagy magára a nem állami szereplőre, vagy valamely konkrét cselekvésre, eseményre vonatkozik. Azok egy adott mozzanaton keresztül elemzik a nem állami szereplők befolyását, érdekérvényesítési képességét. A nem állami szereplők számának nagysága és típusának sokszínűsége azonban megkérdőjelezi a megállapítások általánosíthatóságát. Ezért a disszertáció megírása során arra törekedtem, hogy a nemzetközi rendszer sajátosságainak és a nem állami szereplők általánosítható képességeinek változására rávilágítva mutassam be a befolyás növekedésének okait. Azt remélem, hogy megállapításaim így minden nem állami szereplőre alkalmazhatóak bizonyos megszorítások mellett.

Mindkét opponens megfogalmazott javaslatot eltérő tipológia alkalmazására. A javaslatokat megfontolandónak tartom. Mindkét megközelítés a nem állami szereplők elemzésének részletesebb kibontását eredményezte volna. A territoriális, ideológiai-kulturális és gazdasági nem állami szereplők megkülönböztetés lehetővé tette volna a transznacionális szereplők időbeli fejlődésének részletesebb elemzését. A disszertáció során már a nem állami szereplők transznacionális fellépésére kívántam helyezni a hangsúlyt, mivel úgy gondolom, hogy ez a viszonyrendszer jelenti az új lehetőségek egyik alapvető forrását. A demográfiai, katonai, gazdasági, technológiai, diplomáciai és modellérték differenciáltabb megközelítés ugyancsak bővítette volna az elemzést, ugyanakkor egyes aspektusai (demográfiai, illetve technológiai) csak nagyon speciális esetekben mutatkoznak relevánsnak.

Az Iszlám Állam talán a disszertáció témájának egyik legtökéletesebb leképeződése. Tizenöt év alatt a szubnacionális lázadó csoport transznacionális szervezetté fejlődött, ami az államokéhoz hasonló attribútumokat követel magának. Az Islamic State in Iraq and Levant (ISIL) először Szíria és Irak elmaradott részein építette ki bázisát az állam által el nem látott szociális és biztonsági funkciók vákuumát kihasználva. Mára összesen mintegy

80 országban vannak követői, akik transznacionális hálózatot alkotnak. Teljes létszámuk a becslések szerint megközelíti a 100.000 főt. A szervezet az általa ellenőrzött területen egy kvázi-államot hozott létre az érintett államokkal szemben konfrontatív stratégiát alkalmazva. 2005 óta törekszik arra, hogy az Al-Kaida hálózatától független, pénzügyileg önálló belső struktúrát hozzon létre. Pénzügyi forrásai illegális olajkereskedelemből és váltságdíj szedéséből származnak, ami megteremti számára a gazdasági hatalom szükséges szintjét, és lehetővé teszi az erőszak alkalmazásához szükséges harcászati képességek megszerzését. Mindezekkel a képességekkel az Iszlám Állam részt vesz a közel-keleti transznacionális politika alakításában.

Az opponens ukrán szeparatistákra vonatkozó kérdése több hasonló aspektust vet fel. Azt gondolom azonban, hogy ebben a konkrét esetben a nem állami szereplő lázadó csoportok tevékenysége és érdekérvényesítése csak egy relatíve szűk köre a konfliktust átható interakcióknak, amelyek egyszerre jelennek meg nem állami szereplők között, az állam és nem állami szereplő között, a klasszikus államközi szinten és a disszertációban is tárgyalt állam – nemzetközi szervezetek erőtérben. A szeparatisták tevékenysége ugyanakkor – bár rendelkeznek transznacionális kapcsolatokkal többek között Oroszországgal – területileg Ukrajnán belül zajlik. A felvetés rávilágít arra a különös aspektusra is, miszerint bizonyos esetekben a nem állami szereplők állami szereplővé válhatnak. Ennek jó példája Koszovó, illetve általánosságban a függetlenségi mozgalmak, szeparatista szervezetek. Ezzel a kérdéssel a disszertáció külön nem foglalkozott, mivel erre vonatkozóan – bár nem egyértelműen, hanem több lehetséges jogelvet is elismerve – a nemzetközi jog iránymutatást ad.

Véleményem szerint a fenti kérdések – és reményeim szerint az arra adott válaszok is – erősítik a disszertáció azon megállapítását, hogy a nem állami szereplők befolyása egyre több területen mind relatív, mind abszolút értelemben nő. Rámutatnak mindazonáltal a megfogalmazott első hipotézis cáfolatának helyességére, hogy a 21. században kialakuló nemzetközi rendszerben nem szűnik meg az államok dominanciája, és a növekvő számú nem állami szereplő továbbra is másodlagosnak tekinthető.